

Az irodalom

Húsz évvel ezelőtt nem úgy bocsáttattunk el a nagy útra, meg-
rakott tarisznyával, hogy sokáig fussa az erőnkől. A gátszakadás
akkor mindenkit váratlanul ért: anya és elszakadó gyermeke közt
még búcsúzásra se volt idő. Tapasztalatlanok voltunk. Odahaza is,
szegény vidékiek, alig bírtunk megállani a saját lábunkon, hogyan
tudtuk volna: miként kell helytállani egy homlokegyenest idegen ál-
lamkeretben. A török hódoltság már nagyon régen volt, a három
részre szakadás emlékei és tanulságai elfakultak, különben is annak
a kornak a magyarsága egészen más gondok közt vergődött. Egy-
ben azonban mégis tanulság, példát sugárzó lehetne a négyszáz év-
vel ezelőtt három részre szakadó magyarság küzdelmes élete: a török
hódoltsági területen éppen úgy, mint a Habsburg-királyság
területén és Erdélyben, *az irodalom volt egyedüli hőmérője a ma-
gyarság életerejének*. Az anyanyelv ősi ízei ekkor törnek fel a mély-
ből és válnak sajátos vérkeringésévé az irodalomnak. Az írók akkor
az igehirdető prédikátorok tógájában jelennek meg a változó hatá-
rok közé szórt nép között. A szenvedélyes hitvitákban, prédikációid-
ban, erkölcsnevelő mesékben kimerült irodalom őrizte meg a Ré-
szek között a magyar szellem örökkévaló egységét és e fölbecsülhet-
etlen funkciókon kívül külön-külön, önmagában véve nem is hozott
létre nagyobb szabású műveket. Az irodalom hatásos és szükséges
eszközt jelentett a prédikátor számára, de az igével együtt öntudat-
lanul már nemes magvait hintette széjjel a nemzeti szellemnek is.
Az irodalomtörténetnek ilyen vaskorába került a csehszlovákiai
magyarság is húsz évvel ezelőtt, kisebbségi életformája kezdetén.
A fejbekólintott ember eszmélni akkor kezd, midőn először artikulá-
látlan hangokat ad, aztán dadog és első épkezláb mondatai keser-
ves panaszokban törnek ki, hogy azután megint dacosan csakazértis-
kiáltással izmait mutogassa és megújult életerejével büszkélkedhes-
sek a testvérek és az idegenek felé. Húszéves mérlegét tekintve iro-
dalmunknak, ma is már nyugodtan megállapíthatjuk, hogyi *amit a
csehszlovákiai magyar nyelvterületen íróink, művészeink, tudósaink
kifejtettek, inkább egy lázasan születőben lévő, erjedő szellemi fo-
lyamat, mint művészi alkotások ékes sorozata*. A vers, a novella,
a regény a mi életünkben inkább eszközt jelentettek a nemzetébresztés,
megtartás és nevelés nehéz szolgálatában, mint az alkotó szel-
lem nemes kísérletezéseit. Kezdő éveink lírája a jeremiádok és a
feddőköltészet hajdani szellemére emlékeztet, — szellemem kívül
gyakran a forma és a nyelv darabosságára is! Költőink panaszló
dalokat zengtek siralmas helyzetünkről és átkokat szórtak azok felé,
akik nekünk ezt a bajt okozták, Ölvédy, Győry és Mécs költészete
ebből az időből a próféták hangját idézi fel. Lejtőre kerültünk, sod-
ródunk, két malomkő között örlődve mégis vállalni esetleg a golgo-
tás sorsot is egy tisztább jövő érdekében: ezt a témakört fejezte
ki a csehszlovákiai magyar irodalom kezdeti kora. A szellem ma-

gasabb, elvontabb régióiból alig szólalt meg a l'art pour l'art hangja, az Ember problémái háttérbe szorultak a kisebbségi nemzet keservei elől.

Volt idő ugyan, még a kezdés forró éveiben, mikor a modern magyar irodalom lendülete az államfordulat után a szlovákiai magyar nyelvterületen látszott tovább folytatódni. Egészen különleges szellemtörténeti jelenség volt ez, ami azonban futózápornál talán többet is jelentett szellemi életünk kibontakozásában. A forradalmak után külföldre menekült radikális írócsoport részben Bécsből, részben pedig néhány szlovákiai városból a kisebbségi magyar olvasóközönset igyekezett magának megnyerni. Napilapjaik irodalmi mellékletében és egy-két folyóiratban, mintha mi se történt volna, a Nyugat és a Ma körül tomboló izmusok szenvedélyes vitáit folytatták. Az addig »vidék«-nek tartott csallóközi, gömöri, kassai, beregszászi magyarság kétszeresen is értelmetlenül állott szemben ezzel a rászabadított irodalommal, amely *semmikép se tudott feleletet és tanácsot adni a kisebbségi nemzetnek*. Erősen fővárosi igényekkel, fővárosi beállítottsággal, kávéházi szekta-láthatárral csinált irodalmat az emigráció az országrészé előlépett »vidék«-en. Egyik folyóirata, a nívósán szerkesztett »Tűz« hasábjaim ankétok folytak a szimultanizmusrói, a dadaizmusról, teljes erővel fellobogott az expresszionizmus vitája és szenvedéllyel csaptak össze a Maisták különböző frakciói. Csoda-e, ha a magyar irodalom központjától elszakadt periférián a magyar olvasók nem tudtak reagálni erre az előtük teljesen idegen szellemiségre? Gyökértelen szekta-kultúra volt ez, amelynek művelői politikai téren különben is rövidlejárátú tervekkel dolgoztak és számukra a csehszlovákiai magyar könyvpiac csak átmeneti állomást jelentett, miután az emigráns-írócsoport egy része még távolibb országokba költözött (Párizs, New-York, Moszkva), másik része pedig hazatért Budapestre. Régi hagyományaiból következett, hogy az elébb említett »Tűz« című folyóiratuk jóllehet minden irányzatnak, szellemi áramlatnak helyt adott hasábjain és mindenkor a magyar kultúra magasságait akarta mutatni s ugyanarra a magasságra akarta hozni az utódállamok egész magyarságának kulturális szintjét, mégis rövid idő alatt el kellett sorvadnia, mert még nem alakult ki az egészséges irodalmi közvélemény, egyszerűen nem volt még jelen: a művelt olvasó, aki minden előkészület nélkül be tudta volna fogadni a légüresbe fűrő magasságok hideg szikrázását.

Csöndben, távol a kiruccant modern írók hasztalan fegyvercsörgetésétől, a konzervativizmus szelíd dilettánsai kezdtek szervezkedni a kisvárosok kaszinóiban. A szlovákiai magyar írók közül úgyszólván Sziklay Ferenc az egyetlen, akinek irodalmi pályája még az államfordulat előtti évekre nyúlik vissza, rajtakívül egész sereg tollforgatót a helyzet kényszere és a hivatás megérzése tudatosított íróvá. *Kassán a Kazinczy Társaság, Pozsonyban a Toldy-kör,*

Komáromban pedig a Jókai Egyesület körül kezd lassú mozgolódás jelentkezni. Érdekes, hogy a kassai Kazinczy Társaság még a magyar államegység idejében (1907.) azt kezdte hirdetni, hogy az irodalmi decentralizáció megteremtése nemzeti érdek! Az új államkeretben ez a társaság tesz először lépéseket a csehszlovákiai magyar írók egységes megszervezésére: minden olyan tollforgatót bevélaszt tagjai közié, akiknek csak egy verse, novellája is valahol megjelent. Ebben az időben minden jel azt mutatta, hogy a hajdani felvilágosodás magyar irodalmának néhány esztendeig fővárosa, Kassa most újból fókuszra lesz a magáraébredt kisebbségi magyarság szellemi életének. Baróti-Szabó Dávid, Kazinczy, Bacsányi izgató szellemei lengedeztek a Dóm körül... És az elárvult utódok akaratán igazán nem múltott, hogy hasonló vérkeringés induljon meg végig a Pozsonytól Técsőig kiterített magyar nemzettest elalélt részeiben. Talán inkább a túlságosan kihangsúlyozott miszsiós tudat okozta sok egyéb baj között az időelőtti megrokkantást. Olyan erős volt ebben az időben az elnyomottság és az elnemezetlenítés veszélye annyira felrémlt szellemi életünk vezetői előtt, hogy nem csoda, ha Szilklay Ferenc ekkor a következőket írja: »A dilettantizmusnak egyenesen hivatása van nálunk szétvinni az irodalmat — ha fölhígítva is — kispolgári, népi körökbe.« Súlyos szavak ezek, magukban hordják egész életünk tragikus vonásait és mindenképpen találóak *a kisebbségként kezelt nemzetrészek eleve alacsonyabb nivójú szellemi életére.* Ha fel is tűnt húsz év alatt irodalmi életünkben egy-egy nagyobb tehetség, külön egyéniség, sorsuk már előre elrendeltetett. Javarésze elmenekült innen a magyar kultúra fővárosába, akik pedig itt maradtak, nem tudtak maguk körül irodalmi életet teremteni. A kezdeti friss lendületen túl csakhamar elakadtak és ma is fájdalmas torzóként meredeznek, hangban, stílusban lemaradva az anyaország csodálatos szellemi fejlettségétől.

1926-ban még Kassa és Pozsony szellemi versengéséről beszél Farkas Gyula, a csehszlovákiai magyar irodalom első töténetírója és egyben legelső könyvkiadója. Amíg a *keleti centrumban* az emigránsok után lassan új nemzedék írói csoportosulnak a Kassai Napló körül, *Pozsonyban* már jóval előbb, 1919 őszén a konzervatívok úgy bocsátják rövidéletű útjára a »Tavasza«-t, mint »Szlovákország egyetlen magyar nyelvű szépirodalmi lapját«, amelynek munkatársai később az »Új Auróra«, irodalmi almanachhoz léptek át. Nem sokáig tart ez a vetélkedés, a két város elnémulása után újabb kísérlet történik *Losoncról* a kultúraközpont megteremtésére. Ebben a nógrádi városkában ezidőtájt jelentős kultúrintézmény születik meg: egy szabadegyetem, amely »különböző világnézetű emberek alkalmi csoportosulása a modern tudomány és művészet igazságainak és szépségeinek népszerűsítésére«. Tehát »népszerűsítés« első sorban és megint nem alkotómunka. Később is ez az irányzat marad meg mindvégig a csehszlovákiai magyarság szellemi életében, a kisebbségi életformák végzetes velejárójaként, amely, úgy látszik,

legalább is egyelőre nem képes önálló erejű irodalmi életre. A »népszerűsítés«, a messzi fővonalak figyelése, távoli szellemi áramlatok szorgalmas utánrezgése, a múlt eredményeinek konzerválása és a jelen »átvétele« a magyar megmaradás érdekében: ezt a funkciót választotta a csehszlovákiai magyar szellemiség, mert másra, *az önálló alkotómunkára nem voltak meg és hiányoznak ma is a kedvező feltételek*. Érdeemes néhány előadás címét feljegyezni a losonci Szabad Egyetem műsorából, hogy lássuk: mekkora volt a szlovákiai magyar író szemhatára, meddig terjedt ki érdeklődési köre és minő távlatok felé próbálták irányítani a perifériák kisvárosi magyarságát: A nyugati kultúra fészkei, Jézus ethikája, Nietzsche, Kant, Stirner, Kétféle ethika, A modern vers problémája, Az új magyar lírikusok, Bevezetés az esztétikába, Móricz Zsigmondról, Petőfitől Advjg, Legújabb művészeti áramlatok, Zeneesztétikai problémák, Bevezetés a szociológiába, a szociális mozgalom, Bergson, stb. És kultúrtörténeti szempontból érdemes megemlíteni, hogy már az első években jelentkeznek éppen a losonci Szabad Egyetem előadásain a magyar-szláv kultúrközeledés első megnyilvánulásai (természetesen magyar részről...), mikor előadásokat tartanak étur, Húrban-Vajansky, Kukucin szlovák írókról. A húszas évek folyamán Szlovákia egyetlen városában sem találunk ilyenarányú mozgalmasszellemit, mint Losoncon. De rövid néhány év alatt Losoncra is ráborult a végzetes csönd, a kimúlás előtt azoniban meg egy ott szerkesztett ifjúsági folyóirattal, *A Mi Lapunk-kai* segít föleszméltetni az új államformába növekvő magyar ifjúságot.

A kassai, pozsonyi és losonci állomások gyorsan kialvó lámpásai azt (bizonyítják, hogy a csehszlovákiai magyarság nem tudja megtalálni a maga kultúrközpontját, hiába igyekszik, mindig elmarad a fővonalától. A vicinális-sors képe egyre vésztyjóslobban ködlik fel a kisebbségi láthatáron. Később is, ha végigrobog véletlenül ezen a tájon a nyugati expressz, pár pillanatig vakító fény és utána szörnyű csörömpölés visszhangja reszketteti meg az alvó vidék fojtott léggöret.

A kultúrközpont megteremtésére irányuló kísérletek sorozatos fiaskója után az írók szétszóródnak a hosszú magyar sávon, legtöbbször *az egyes napilapok szerkesztőségében helyezkedik el, ami elhatározóan ráüti sajátos bélyegét az egész csehszlovákiai magyar irodalomra*. Voltak évek, mikor a kisebbségi írók javarésze a csehszlovák fővárosban élt, a Prágai Magyar Hírlapnál. A Képes Hét irodalmi melléklet és az egyetlen számig futó »új Munka«, majd később az »új Szellem« a magyar írók szünni nem akaró kezdeményezéseiről tesznek tanúbizonyságot a legidegenebb helyzetben is, sokszor reménytelenül fórumot építenek, hogy onnan szóljanak a Vox Humana hangján a szétszórt olvasók felé. Fanatikus missziós tudat hajtja, úzi tenni a szlovén írókat, főképpen azokat, akik már az új államkeretben indultak el a nemzetszolgálat nehéz útjára. Hangot kap a szlovákiai magyar sors, és a magyarság-

európaiság széntézise készül létrejönni a legsivárabb nyelvterületen. Verskötetek, novellák garmadája, folyóiratok jelennek meg egymás után az ország legkülönbözőbb részein, nagy szellemi zajlás új nemzedék van érkezésben, új látással, sajátos kisebbségi mentalitással és az összmagyarságra kihatni akaró messiási hivatásérzettel. Már-már úgy látszik, hogy az íróknak sikerül az irodalmi élet megteremtésével átszervezni az egész kisebbségi létforma szellemiségét. Költőink, regényíróink hangja, ha darabosan is, de már közelebb a valósághoz: *a szociális szellemtől áthatott nemzetföltés parancsairól beszél*. Ugyanakkor kezd jelentkezni az ifjúság soraiban is egy, az egész magyar nyelvterületre kiható szellemi mozgalom. Pár év se telik bele, ez a nagyfokú gerjedés is *kudarccal végződik*. Az irodalmi élet még kuszább, ziláltabb lesz, mint valaha, az írók sorait megtizedeli a napilapok szerkesztőségében megerősödő pártpolitika, széthull az ifjúsági mozgalom is, sok-sok keserű csalódással, csömörrel. Még utolsó kísérletet tesznek az írók és az ifjúság szellemi szövetségének megteremtésére, de a gyökérhibákon már a Kúriák találkozóai sem segítenek.

*

Hol akadt el a nagy zajjal elindult folyamat? Mi okozta az újabb megrokkantást? Miért tart ez *a színvonalésés még ma is 1930 óta? A húsz évvel ezelőtt magára hagyott csehszlovákiai magyar nemzet elszakadva az irodalmi központtól, elvesztette lélegzőszerveit, legfontosabb elemeit nélkülözi az önállóságra való törekvésnek*. A modern magyar irodalom olvasóközönsége az államfordulat után erősen megcsappant a kisebbségi területen, középosztályunknak hatalmas része átvándorolt (körülbelül kétszázezer magyar!). Az ittmaradt nemzet túlnyomó többségét a kultúra alatti tömeg teszi ki. A kisebbségi társadalom hetvenöt százaléka földműves és ennek a fele zsellér, földmunkás, a másik fele pedig kigazda, tehát oly réteg, amely egy ilyen összetételű nemzet irodalmi életének kialakulására nem valami kedvező. Különösen, mikor látjuk, hogy ez a hatalmas réteg még a népkultúra küszöbéhez sem érkezett el. A irodalmi élet kialakításához a megmaradó 25 százalék nem elég erős, ez a hulló középosztály napról napra távolodik el a magyar kultúrközösségtől, következő nemzedékeinél már-már nyelvben is megszűnik magyarnak lenni. Irodalomhoz pedig közönség kell, az olvasó nélkül az irodalom nem végezheti el társadalmi funkcióját. Tevékeny viszony, egészséges kapcsolat máig sem alakult ki író és olvasó között. Ilyen csonka, beteges állapotban az irodalmi mű elsorvad és az író, ha tehetséges, vagy befut a természetes irodalmi központba, vagy pedig, ittmaradva, torzóként vádolja az egész kisebbségi sorsot.

A csehszlovákiai magyarság életében még az irodalmi alapviszony sem tudott idáig kialakulni az író, közönség és az irodalmi hagyomány között. A mi íróink átvették örökségképpen a modern iro-

dalom polgári hagyományait, amik válságba kerültek ma már az anyaországban is, ahol a népi erők egy egészen új szellemű irodalomban adnak örvendetes hírt érkezésükről. *A csehszlovákiai magyar irodalom eredendő gyöngesége az volt, hogy nem igyekezett a magára maradt nép életosztónének szellemi megnyilatkozása lenni.* Az írók konzervatív és modern csoportjai egyformán a háború előtti magyar irodalom formai és tartalmi hagyományait örökölték és ez az örökség, ami súlyos tehernek számít az anyaországban is, különösen gátló akadály volt a kisebbségi életformában, ahol a nemzet hatalmas része kifejezetten a falvak és kisvárosok földművelő népéből áll. Az irodalmi hagyomány, konzervatív és modern oldalon is erősen középosztálybeli, kispolgári beállítottságú. Csoda-e, ha a szlovákiai magyar író zárt ajtókra talált a magyarság előtt?

Egyáltalán, hozzájutott-e a nép ehhez a kispolgári irodalomhoz? Tragédiája az eddig kifejtett szellemi életünknek, hogy a periféria-nemzeten belül a társadalom legnagyobb része, a nép még egy másik periférián tengődött: a művelődés alsó fokán. A szlovákiai haladó magyar szellem jellege erősen urbánus volt, idegenül a népi erők kívánsága előtt. De éles szakadékok választják el a népet a konzervatív szellem kúria-romantikájától is. Kettős periférián tengődött a csehszlovákiai magyarság legértékesebb része, a megmaradás egyetlen biztos reménye, szociális és kulturális öntudat híján! Elveszett ez a nép, ha egyszer kikezdi bármilyen idegen impérium elnemzetleniesítő dühe! Az irodalomnak volna elsőrendű feladata, hogy beoltsa a nemzet törzsökét ez ellen a leselkedő veszély ellen és tudatosítsa benne a nemzeti megmaradás kötelességét éppen a szociális igazság meghirdetésén keresztül!

Az irodalom azonban nálunk nem tudta idáig teljesíteni ezt a nemes feladatát súlyos strukturális bajok miatt sem. Hiányoztalk az irodalmi élet kialakításának legegységesebb feltételei is. Könyvolvasásra nevelni kell az embereket és nálunk a nép messzire elmaradt ezen a téren. Hogy a magyar könyv hódíthasson, ahhoz szükséges elsősorban az is, hogy a nép érett legyen a befogadásra. Egész magyar társadalmunk gyökeres átszervezését kell előbb elvégeznünk, ha azt akarjuk, hogy nemzeti vagyunk ne kallódjék el az idegen hódítók kezén. Ezt az átszervezést egyedül az irodalom a mi helyzetünkben nem képes megtenni, gyöngye ahhoz és maga is szigorú önrevízióra szorul. *A népművelést egy új szervnek kell irányítania, ez az új szerv most van kialakulóban: a népi kultúrpolitika! A falvak népében elemi szenvedéllyel fűt a művelődés, a felemelkedés vágya.* Ezt a vágyódást, törekvést harmonikus kapcsolatba hozni a nemzet nagy érdekeivel, éltető csereviszonyt teremteni a nép és az értelmiség között: egy átfogó közművelődési terv legfontosabb része, amelynek végrehajtására kitűnő intézményei vannak a csehszlovákiai magyarságnak. A néhány évvel ezelőtt megindult szerves népművelési munka egyik egészséges eredménye lesz majd az új olvasóközönség kiképzése, amely kedvező feltétele lehet majdan a teremtő irodalom kialakulásának is.

A helyzet tehát jelenleg az, hogy az irodalom és a művészetek másodlagos helyre szorultak vissza, sorsuk majdnem csupán vegetálás, ismeretterjesztés, a fővonalak aprólékos figyelése a szomorú vicinálisról... Ez ugyan nagy veszélyt jelent az értékhatár épségére, mert könnyen tápot ad a további *dilettáns-tenyésztésnek*. *Am* lia egyideig így is lenne, megéri az áldozatot a másik téren behozott eredmény: *a népnevelés sikere*. A kisebbségi nemzet energiája nagyrészt most áthelyeződik a művelődéspolitikára, amelynek csúcsszervei ma már a népsziget és a szórvány-magyarország számára valóságos élő bástyát jelentenek. Ha ez a társadalomszervezés sikerülni fog, egyszeriben megváltozik majd irodalmunk képe is, mentesül elsősorban a régi középosztály romantikus nyúgeitől és azontúl irányítóan fog hatni az egész nemzet szellemi életére. Minden más egyébről beszélni, ankétezni, vitatkozni, programokat adni: természetlen mellébeszélést jelent. »Szlovenszkói tudat«, »szlovenszkói hagyományok«: ma még üres tartályok, szellemet, lényegét nekünk kell belé teremtenünk. Hiába keresünk helyi gyökereket, azokból nem lehet önálló irodalmat növeszteni. Minden ilyen irányú kísérlet csak dilettantizmust, nivócsökkenést, a fővonalától való teljes elmaradást eredményezett.

Az utóbbi években aggasztó tünetek jelentkeztek szellemi életünkben. Az újabb nemzedék értelmisége soraiban egyre kevesebb »kiművelt emberfőt« látunk. *Ijesztően esik a nivó*. A művészi kifejezés nyersanyaga, a tartalom és a forma, sőt már maga a nyelv is: erősen provinciális ízű lett, érzéketlen az anyaországi írók meghúzta irányvonallal szemben. Felemás kultúra zavarja meg a fiatal szlovákiai magyar írók teremtőkedvét. Ezt a nemzedéket már a leszakadás veszélye fenyegeti az egyetemes magyar irodalmi színvonalról. Itt megint csak az egészséges irodalmi élet kialakulása segíthet, végeredményben tehát az egész nemzetet átjáró művelődéspolitikára, amely *szerves kapcsolatban az anyaország szellemi életével, betömi a különböző területeken támadt réseket és helyreállítja még idejében az egy és oszthatatlan magyar kultúra teljességét*.

Minden itt dől el, a népnevelés terén. Népi kultúrpolitikánk irányvonala újabb művelt rétegek felé mutat, új olvasóközönség van kialakulóban, töretlenebb, elhasználatlan még, legbiztosabb reménysége a közeljövő irodalmi életének. A népi magyarság — európaibb magyarságot jelent és ezért egy nemzeti társadalmunkban gyökerező és európai szellemű és fejlett színvonalú irodalmat akarunk ezen a tájon kialakítani. Ma még nincs meg. Ma még nem jelent különösebb szint, hangsúlyt a szlovenszkói magyar író mondanivalója. De az egész nemzet életében megindult társadalomszervező folyamat azt mutatja, hogy a közeljövőben a Kárpátok alól önálló irodalmi mondanivaló hangozhat el. És akkor majd az itt élő magyarság irodalma meg tud felelni annak a különleges hivatásának is, amit geográfiai és néprajzi helyzete jelöl ki számára: közvetlen híd lenni a magyarság zöme és Nyugat-Európa között.

Húszéves irodalmunk mérlegét tekintve, nem látunk benne nagy alkotásokat, kimagasló művészi teljesítményt. Ami szó, mondat itt versben, prózában leíródott, az inkább dokumentuma egy magára maradt, keserves sors közé került nemzet élniakarásának. Az alkotó műhelyeket látszólag ma csönd üli meg, de emelkedőben van egy új társadalmi réteg a nemzet belsőbb köre felé.

Vass László.